

SORSKÉRDÉSEK

Az erdélyi Mezőség „nagy romlása”

„Kert végében szunnyad a kút, a vizet csak lopni lehet tőle” – hallom újra és újra a Sütő András-i telitalálatot, valahányszor a Mezőség valamelyik faluja felé visz az utam.

– A Mezőség nem csak súlyos ivóvízhiánnyal viaskodik, hanem kopár és érdektelen! – hallom a pillanatnyi lelkesedést is lehűtő szentenciát, valahányszor a Mezőség valóban kiemelkedő múltjára terelődik a beszélgetés. A közvélemény szinte semmit nem tud arról, hogy minden valószínűség szerint a honfoglaló magyarok egyik csoportja először a Mezőséget szállta meg, innen vonult tovább. Az is jobbára ismeretlen, hogy a Mezőség rejtőzködő települései, az úttalan utak mentén meghúzódó falvai a magyar történelem páratlan értékű emlékeit őrzik. Ugyanakkor szellemi, irodalmi életünk számos nagysága indult a Mezőségről. Elegendő utalnom a regényíró Kemény Zsigmondra, a prózaíró és költő Vass Albertre, a költő–műfordító–regényíró Kiss Jenőre, a „jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb reménységére”, Sütő Andrásra (Illyés Gyula találó méltatása), a Katonáról elszármazott Barcsay Jenő képzőművészre, aki „a Mezőséget elhagyván égi tünemény lett”, a fráti születésű Kótsi Patkó Jánosra, aki színházat alapított Kolozsvárott.

A mezősegi falvak, tanyabokrok egyetemes értékeire Kelemen Lajos is figyelmeztetett az Erdély 1899. 8–9. számában megjelent tanulmányában: „Pedig a Mezőség falui nem szűkülnek mindig az érdekességekben, s ha a természet meg is vonta innen szépségeit, némely falu más tekintetben kárpótol. Itt is vannak eldugott templomok. Némelyik falait barnára festették a századok, a másikat fehérre meszelték a rossz ízlésű hívek. A tornyokból vagy még többször a haranglábakról gyakran három–négy százados harangok csendülnek meg, s a falaknál csontok fehérlenek. Itt–ott vén templom sötétlik, majd ősemberi lakóhelyek nyomait találjuk; más helyeken a kőtemplom mészrétegei alatt falképek rejlenek. S a nép meséket tud és csodákat beszél régi harangjáról, s elmondja a fehérlő csontok történetét.”

Sajnos, csak néhányan vállalkoznak a Mezőség értékeinek összegyűjtésére és magtárba-gyűjtésére. A Mezőség egyik leghűségesebb és legkitartóbb szerelme: Kövesdi Kiss Ferenc, a nagyenyedi Bethlen Gábor kollégium kétszeres Körösi Csoma Sándor-díjas diákja, EMKE és szórványdíjas megszállott, aki félévszázados kemény munkával és állandó bandukolással elkészítette a kéziratban lévő, 1000 oldalas *A Mezőség településeinek helyzetképe 1891–1991* címet viselő monumentális felmérést. Ebből jelent meg a marosvásárhelyi Juventus Kiadónál egy 101 oldalas „ízelítő”, *Még szólnak a harangok* címmel Nagy Pál irodalomtörténész, Mezőkölpény szülőtte, összeállította a Mezőség irodalmi antológiáját, amely a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál látott napvilágot.

E sorok írója csupán a nyomdokukban haladhat, s e rövid tanulmánnyal figyelmeztet arra, hogy az egykor virágzó, vegyes lakosságú vagy magyar többségű mezősegi településekhez hasonló szórványosodás a tömbmagyarságot, a Székelyföldet is sújthatja, ha idejében nem fedjük fel a bajt, ha nem állítjuk meg az aprófalvak vesztes elöregedését, kipusztulását.

A zömmel református mezősegi magyar közösségekben csak az utóbbi évtizedekben 37 iskola szűnt meg! Olyan riasztó adat ez, amely el- és továbbgondolásra kell készítse az egyházak elöljáróit, a lelkészeket, az irdatlan mezősegi sárban pedagógusi munkát vállaló értelmiségieket. Önáltatás, hogy a városra húzódtott fiatalság pótolja azt az emberveszteséget, amelyet a falvak elöregedése, szinte megállíthatatlan sorvadása jelentett. Minthogy önáltatás volt az is, hogy az 1989 decemberét követő változásokkal tömegesen térnek vissza szülőfalujukba a munkanélkülivé vált fiatalok vagy javakorabeliek. A Romániai Magyar Szóban heteken át zajlott a vita a szórványról. A vita hozadéka kétségtelenül hasznosítható, a legsürgősebb feladat azonban a minden településre kiterjedő helyzetfelmérés, az erélyi magyarság pontos számbavétele, amivel valóban adós érdekvédelmi szerveztünk, az RMDSZ.

A Mezőség magyarságának nagy romlása az utóbbi évtizedekben következett be. Elegendő néhány példát idézni. A Szászrégentől délnyugatra, 25 km-re fekvő Nagyercsén 1880-ban 132, 1910-ben 197, 1930-ban 162, 1941-ben 209 magyar élt. Az 1977-es népszámláláskor már csak 28-an, 1992 januárjában pedig csak 4-en vallották magukat magyaroknak. Lassan ez a település is – amelyet 1439-ben említenek legelőször okleveleink, Dél-Erdély Magyarigenének sorsára jut: néhány év múlva az itteni magyarság több évszázados jelenlétéről, értékteremtéséről már csak a rohamosan pusztuló, XV. században épült református templom, és az elhagyott, kerítés nélküli temetőben lévő néhány magyar feliratú sírkő tanúskodik.

A mezőszéki magyarság létszámának drámai csökkenéséről, vesztés mélypontjáról csak az összesítő adatok nyújthatnak átfogó képet. A Mezőségen nem csak elhagyott templomok, erőszakkal elvett felekezeti iskolák, műemlék-épületek, haranglábak sorjáznak, hanem olyan református gyülekezetek is vannak, ahol két-három éve nem volt úrvacsoraosztás. A szemléletes táblázat összeállításánál felhasználtam Kövesdi Kiss Ferenc Mezőség-imádatának adatsorát, a saját kutatásaim eredményeit, az 1992-es népszámlálás nemzetiségi megoszlásra vonatkozó összesítéseit, valamint az 1997. szeptember 8–10-én végzett felmérés tapasztalatait. Egy ilyen rövid tanulmányban nem vállalkozhattam minden mezőszéki település demográfiai helyzetének bemutatására, a megmaradásra és a soha nem tapasztalt magyarságfogyásra egyaránt kerestem a válaszokat.

Sor szám	A település neve	A magyarság lélekszáma					Templom	Iskola	Lelki- pásztor
		1890	1910	1930	1941	1992			
1.	Aranykút	134	178	122	101	48	van	volt	van
2.	Búza (Buza)	614	937	765	981	749	van	van	van
3.	Berkenyes	118	161	146	151	110	van	volt	nincs
4.	Czege	104	133	148	106	39	műeml. t.	volt	nincs
5.	Doboka	81	93	85	98	79	nincs	nincs	nincs
6.	Magyarszovát	1279	1460	1426	1793	1219	van	van	van
7.	Magyarfráta	152	250	209	207	98	műeml. t.	volt	van
8.	Mezőbánd	1508	1845	1963	2687	1219	műeml. t.	van	van
9.	Mezőbergenye	686	695	915	897	864	van	van	van
10.	Mezőcsávás	659	608	615	728	628	műeml. t.	van	van
11.	Mezőfels	541	652	561	884	812	van	van	van
12.	Mezőkirályfalva	29	62	64	128	19	nincs	nincs	nincs
13.	Mezőköbölkiút	437	564	559	596	387	műeml. t.	van	van
14.	Mezőkölpény	553	468	568	618	283	van	van	van
15.	Mezőmadaras	1391	1712	1694	1585	1009	van	van	van
16.	Mezőméhes	142	377	379	216	203	műeml. t.	nincs	van
17.	Mezőgerebenes	25	27	138	18	22	van	nincs	nincs
18.	Mezőballa	88	98	63	31	9	leégett	nincs	nincs
19.	Mezőőrmenyes	71	314	234	445	81	van	nincs	nincs
20.	Mezőpagozca	118	321	221	205	13	nincs	nincs	nincs
21.	Mezőszilvás	86	151	92	25	23	nincs	nincs	nincs
22.	Mezőrűcs	67	165	141	300	19	nincs	nincs	nincs
23.	Mezőszava	87	98	82	81	49	műeml. t.	nincs	nincs
24.	Mezőszentmárton	130	146	118	12	5	kidőlt a harangláb	nincs	nincs
25.	Mezőpanit	1441	1724	1690	2152	2310	műeml. t.	van	van
26.	Mezőzáh	75	368	415	364	329	van	van	van
27.	Mócs	199	756	574	436	187	van 2	volt	van
28.	Kissármás	115	155	124	98	105	van	volt	van
29.	Nagysármás	19	1326	1699	1850	1668	van	van	van
30.	Kisfülpös	291	457	416	510	273	műeml. t.	van	van
31.	Nagyfülpös	299	483	374	520	265	műeml. t.	van	van
32.	Noszoly	165	161	205	167	107	műeml. t.	volt	nincs
33.	Pusztakamarás	394	285	309	295	351	van	van	van
34.	Szabéd	1110	1200	986	1225	671	van	van	van
35.	Székpenyerű- szentmárton	530	507	420	470	284	műeml. t.	van	van
36.	Uzdizsentpéter	276	503	342	339	170	van	volt	van
37.	Vasasszentgyed	103	122	142	150	39	műeml. t.	volt	nincs

Nincs lelkipásztor, megszűnt az iskola Detreheemen, Mezőkokon, Mezőbőn, Simontornyán, Bodrogon, Mezőőrön, Mezőszoporon, Sárgatanyán, Kiskályán, Kolozskorpádon, Kolozspatán, Kolozskarán, Keménytelkén, Szengyelen, Szakálon, Tóháton, Czikudon, Budatelkén, Lompérden, Kapuson, Romándellőn, Szénáságyon, Nagyölvesen, Tusonon, Mezőörményesen, Nagynyulason, Oroszfáján, Komlódon, Unokán, Nagyercsén, Kisnyulason, Szászlekcencén, Szentmóricon, Zsomboron, Kékesújfaluban, Göczön, Koporon. A statisztikai adatokból kitűnik: volt némi népességgyarapodás 1890 és 1910 között, valamint 1940–1944 között, utána azonnal következt a lassú, majd rendkívül gyors apadás. Mezőszabadhoz hasonló magyar településekből lett teljesen román falu. Már a nagy múltú Melegföldvárnak sincs magyar iskolája, kihullott a köztudatból Doboka neve is, holott a századelőn a Szolnok–Doboka vármegye egyik névadója volt. Kövesdi Kiss Ferenc 1991-ben még 79 magyart talált itt. Az ő vallomását tartom az egyik megbízható és jajkiáltásszerű eligazítónak: „Ott (a románság körében – T. Z.) szaporodtak a bölcsek, itt (a magyarság körében – T. Z.) a koporsók, sőt a meg sem születések. Maradtak a templomtornyok figyelmeztető... felkiáltó jelnek: gyülekezet-gyökerekkel, anyóák unokáik hazaimádkozásával, presbiterekkel, kúrátorokkal... megszűnt másodiktagozatos iskolákkal, sorvadó és elárvult, majd nyugdíjba ment tanítónővel, s végül bezárt iskolaajtókkal.”

A Mezőség számos műemlékkel gazdagította az egyetemes és hazai építészetet. 1994-ben részt vettem a Szászrégen közelében lévő Tancs református temploma tornyának felavatásánál. Tévéfilmen örökítettük meg a páratlan értékű kazettás mennyezet festményeit. János Mihály művészettörténész jóvoltából egy impozáns kötet is napvilágot látott, amelyet a hazai kritika oly mélyen elhallgatott, hogy a közvetlenül érdekelt sem tudnak róla. A tancsi mennyezet festményekről írta Kelemen Lajos: „Festőjük neve ugyan nem szerepel a templom hajójának 65 festett kazettáján, de sajtóságos mintaállománya, festőmesterségének elég gyakran megnyilvánuló felületessége, izlésének fogyatékosága és újsággént ható, főként ember- és angyalalakok mintáinak minden más egykorú magyar mennyezetmintán túlmenő naivsága mind rá vallanak Parajdi Ilyés Jánosra.” Művészettörténeti tanulmányok, Kriterion Könyvkiadó 1977, 68. oldal.)

A szászbanyciai Bánffy-udvarház a környék egyik legnagyobb és legszebb épülete, a nagyölyvesi református templomról írta 1893-ban Vajda Ferenc: „Román Stylban épült temploma egyike a legrégebbieknek, a reformáció előtt sok idővel készült, mint ezt pár évvel ezelőtt a műemlékek országos bizottságának küldöttje, a falakon a vakolatot nagyrészt elborító nagyszabású freskó-képekről megállapította...”

Mezőkölpényből indult el a honfoglalás 1100. évfordulójának talán legeredményesebb és leglátványosabb felhívása: 1996-ban minden település hívja haza a világ minden részében szétszóródott elszármazottait, tartásuk meg a falu- vagy várostalálkozókat. Oroszfája református faláról a Mezőség viharos, a magyarság pusztulását bizonyító intelme szól hozzánk:

„Ezerötszázban már a templom fenn-állott,
Melyet akkor Ali basa meg is szállott.
Könyörületlen szív tűzzel elégette,
Ártatlan köveit hamvába temetette.
Romlott kőfalait egy lévita rakta
Újra és mostanig minden abbahagyta.
... Vegyed késő nemzet a példát tükörül
Ha valaha az ház romlásba merül.”

Kövesdi Kiss Ferenc kötetéből megismerkedhetünk a nagy múltú czegei felekezeti iskolával is: „A reformációt megelőzőleg fennállott. Az iskola 1622-ben az épségben lévő kőtemplom mellett feküdt.” A települést 1265-ben említik az oklevelek. 1661-ben a tatárok elpusztítják a templomot és az iskolát, a híveket lemészárolták. 1948-ig működött is magyar nyelvű iskola, az utóbbi 20 évben csak ezen a környéken 23 iskola szűnt meg! A czegei tó Gy. Szabó Bélát is éveken át bűvkörében tartotta. Czege az író Wass Albert ősi birtoka.

A múlt ismerete és tudata csak nagyon kevés emberben munkál. Mindenhol fájdalmasan zsugorodik a magyar gyülekezet. Napokon át jártuk, filmeztük a mezőszegi falvakat, a hajdani népes egyházközségeket, iskolákat, amelyek előbb tagozottá fogytak, majd állami segédlettel

megszűnt a magyar oktatás. Az a néhány magyar gyerek román tagozatra jár, s nem csak a zsolttár szövegét nem érti, hanem a mesék üzenetét sem.

Kövesdi Kiss Ferenc 1942-ben még mintegy 400 magyart talált a Mezőség egyik városi rangot igénylő falujában, Rüksön, mára a számuk 4 öregre apadt. Bíró Donát szászrégeni történelemtanár mellbeverő írást közölt az elnéptelenedő Unokáról és Toldalagról. (Népújság, 1997. szeptember 9. 5. oldal.) Az Unokát 1268-ban említik először az oklevelek. Így apadt a 15. században épült, kazettás mennyezetű templom református gyülekezete az eltelt közel 150 év során: 1850-ben 227 lakosból 151 magyar, 36 román, 40 egyéb; 1910-ben 263 lakosból 184 magyar, 63 román, 16 egyéb; 1941-ben 265 személyből 223 magyar, 36 román, 6 egyéb; 1992-ben 99 személyből 66 magyar, 30 román.

Hasonló fogyás tapasztalható Toldalagon is, ahol 1850-ben még 473 személy lakott, közülük 261 román, 201 magyar; 1941-ben a 713 személyről 308 román, 383 magyar, 22 más nemzetiségű. A lakosság száma fokozatosan csökkent. 1992 januárjában már csak 354 lakost találtak a faluban, közülük 153 magyar, 201 román.

Felméréseim során azt tapasztaltam, hogy amikor a gyülekezet száma 150 alá csökken, megszűnik a magyar oktatás, s az agónia olyan gyorsan bekövetkezik, hogy a magyar közösségek teljes eltűnését csak akkor veszik észre, amikor már késő!

Kövesdi Kiss Ferenc útjaink során szomorú példaként emlegette nagynyulási névrokona – Kiss Ferenc – és felesége, Bölöni Erzsébet figyelmeztető kálváriáját. A kilenc élő gyermekből az első hármat még reformátusnak keresztelték, a következő hármat – nem lévén lelkész a faluban – görög katolikusnak, az utolsó hármat pedig görögkeletinek. 1948-ban a kommunista hatalom felszámolta a görög katolikus egyházat, így a színmagyar család hat gyereke görögkeleti vallású maradt.

Szász Ferenc kissármási missziós református lelkész, aki 25 évi miriszlói szolgálat után 4 évvel ezelőtt maga kérte a szülőfalú, a Pusztakamrás közelében lévő szórványgyülekezetet, maga is beleszápadt, amikor híveinek számát sorolja: Kissármás – 109 református, közülük csak 14 magyar család, 36 már vegyes; Budatalka – 1 magyar; Nagycég – 21 magyar; Kiscégen már egyetlen magyar sem lakik, Mezőszilason csak hárman, akárcsak Mezőkirályfalván. Mezőszentmártonban hét magyar lakik. Ez utóbbi településben idejövetele előtt két évig nem járt magyar lelkész. Kissármáson – ahol idős Herman János tiszteletes úr a testvéreivel és családjával építette fel Isten szent hajlékát (egy évben át zaklatta emiatt a hírhedt szekuritáté!) – a Szöllösi-házaspárnak például 8 gyereke van, otthon már románul beszélnek.

– Hiába próbálok megtanítani a magyar ábácét – mondja Szász Ferenc tiszteletes úr – nem értik a legegyszerűbb szavakat sem. Az egyik gyerek, Szöllösi János román verseket is farag. Traktorista az Istenadta. Sajnos, a szülők már úgy nevelték, hogy a sármási gimnázium román tagozatának XI. osztályába bejutva kijelentette: „Ha rajtam állna, a magyar nyelvet kitörölném Romániából!”

Kell-e ennél kétségbe ejtőbb, elrettentőbb példa arra, hogy hová vezet a gyökértelenség, az identitászavar vagy annak teljes hiánya?

Kezemben a mezőmehesi és baldi magyar iskolás gyerekek és szülők névsora. Az erdélyi református egyházkerület püspöke, dr. Csíha Kálmán, átíratot küldött a két település, illetve a sármási református lelkész címére. Ebben azt a kivételes lehetőséget említi, hogy a Illyés Közalapítvány segítségével lehetőség nyílna arra, hogy mikróbusszal beszállítsák, délután pedig hazahozzák a mezőmehesi és baldi magyar gyermekeket a sármási iskolából. Ez lenne az egyik járható út, hogy gyerekek újból magyar nyelven tanulhassanak. Sajnos, három szülő kivételével – két gyerek édesapja Ferenczi Csaba, mezőmehesi református lelkész – mindannyian odaírták: nem akarják, hogy a gyerekeik Nagysármásra járjanak, inkább a román tagozatra íratják!

Györffy Ágnes, a mezőmehesi tejcarnokos talpraesett, takaros asszony. Férje korai halála után egyedül neveli két kislányát. A nagyobbik, Ágnes, harmadéves a marosvásárhelyi könnyűipari líceum szakiskolai tagozatán. Ő az első, aki a mezőmehesi magyar tagozat 1986-os megszűnése után mindvégig román tagozaton járt. Dicséretére válik, hogy megtanulta a Kátét, hogy magyarul írja az édesanyjának a leveleket.

– Sok hibával, de édesanyám pontosan megérti. A szakiskolában is az osztálytársaimnak a fele magyar, de csak románul tanulunk, szakoktatás nincs magyar nyelven. Édesanyám a kishúgom kedvéért – aki most megy másodikba a mezőmehesi román tagozaton – esténként magyar meséket olvas.

Kissé szorongva kérdelem meg:

– Legalább egy könyvet olvastál magyar nyelven?

– Hiába olvasnék, nem értem, hogy miről szól. Én már románul gondolkodom, a román szó sokkal könnyebben megy. Itthon, a magyar osztálytársaimmal mindig magyarul beszélünk, de az egészen más, az nem irodalmi szöveg...

A súlyos és őszinte vallomás nyomán mély csönd keletkezik. Ezek a gyerekek magyar tagozatra akartak járni, de azt egyszerűen elsorvasztották. Sajnos, ebben közrejátszott néhány felelőtlen szülő is, aki előtt meglobogtatták az „érvényesülés” mézes madzagját, hogy aztán gyerekeik legjobb esetben is szakiskolában fejezzék be tanulmányaikat. Az iskola román vezetősége pedig a törvény szigorával érvelt: 7 gyereknél kevesebbel nem indítanak magyar osztályt. A szülők pedig félnek, nem merik kérni a magyar tagozat újraindítását. Ferenczi Melinda tiszteletes asszony szerint a szomszédok rosszaló tekintetétől való félelem valósággal gúzsbaköti a józan elgondolásokat is. Györffy Ágnes elmondotta: 1990 márciusában, a véres marosvásárhelyi összetűzések idején, osztálytársai csúfolták, s ingerülten kérdezték: miért nem költöznek Magyarországra? Pedig ő a román tagozat diákja volt!

A törvényerejű rendelettel módosított oktatási törvény szerint 5 gyerekkel is indulna összevont magyar osztály. Mezőmehesen mindegyre megvan a lehetőség. Sajnos, az iskola igazgatója egyáltalán nem tüntette fel a beiskolázási tervbe a magyar tagozat újraindítását, a szülők, elsősorban a lelkes feleségek csak szóban kérte az összevont osztály beindítását, azzal a hozzáfűzéssel: örömmel tanítaná a gyerekeket! Minderre válasz nem érkezett, a Maros megyei tanfelügyelőségen, mivel az írásbeli kérést meg sem írták, nem is tudnak a mezőmehesi magyar gyerekek óhajáról.

Ferenczi Melinda tiszteletes asszony helyettesítőként már tanított Sármáson és Mezőmehesen is, „természetesen” a román tagozaton. Legutoljára azért kellett otthagynia a tanügyet, mert a mezőmehesi igazgatónő szerint: egyetlen „bűne” a magyarsága, s magyar anyanyelvű nem taníthat román tagozaton. Most szívesen és nagy örömmel vállalná a magyar kisiskolások anyanyelvi oktatását, annál is inkább, mert a többszöri hirdetés ellenére, a szombat–vasárnapi oktatásra egész nyáron egyetlen magyar gyerek sem jelentkezett!??

Fájdalmas és keserű összehasonlítás: Balavásáron Virgil Petrescu, korábbi nevelésügyi miniszter egyetlen román gyerekért is létesített tagozatot, a Mezőségeen viszont 5–6 gyerekkel sem indítanak osztályt vagy olyan akadályokat gördítenek a kérés elé, hogy a szülők önként mondanak le róla.

A Mezőség immár több mint egy évszázada vívja a maga különös harcát, a pusztá létért, a fennmaradásért. Mulasztások, a magyarság vezetői részéről elkövetett és máig ható bűnök sora villan a kutató elé. Makkai Sándor református püspök Holttenger című regényében Lovass Albert főbíróval mondatja el mindezt: „Legnagyobb baj ezzel a néhány magyar faluval van, itt Mezővásár körül. Ezek többnyire parasztsorba süllyedt kurtanemesek ivadécai. Nem akarnak cselédkedni. A román parasztsággal feleannyi baj nincs. Alázatosak, engedelmesek, igénytelenek. A magyar birtokokat csak velük tudjuk fenntartani. Sajnos, így, tiszteletes úr. A mi népünk itt a Mezőségben úrgyűlölő!”

A szörványok helyzetéről folytatott, néha éteri viták helyett, a valóságos helyzetet kellene felmérni, segíteni a magyarságukat tizkörömmel védő családokat. Kövesdi Kiss Ferencnek köszönhetően ismertük meg a 14 gyermekes szentmátéi Darlaczi Dénest. A családban 19-en ülnek egyszerre az asztalhoz, ugyanis a nagyobb lányoknak is van három gyerekük. Évek óta nagy gond, hogy a nagycsaládnak nincs megfelelő lakóháza. A Maros megyei EMKE úgy döntött: megfelelő telket, házat vásárol a népes családnak, azzal a kikötéssel, hogy hűek maradnak hitükhöz, anyanyelvükhöz. Csupán ez a család fenn tud tartani egy iskolát. Sajnos, még mindig nincs elegendő pénz, az idő sürget. Mi lesz a Darlaczi családdal?

„Gyermek nélkül nincs jövőd! Akié a gyermek, azé a jövőd!” – hallom újra és újra a megszallottnak tartott Kövesdi Ferenc intelmét. Sikerül-e vajon újraindítani a gyermekhiány

miatt megszűnt 37 mezősegi magyar iskolát? Olyan ősi településekben, mint Szentegyed, Mezőszava, Pulyon, Göcz, már tíz éven aluli gyermek sincs! Mezőmehes, Mócs, Pusztakamarás a magyarnyelvű oktatás újraindításáért, illetve fennmaradásáért vív élet-halál küzdelmet. Egyre fogyóbb népességgel, lehervadt reményekkel kell – nincs más alternatíva! – újraéleszteni, feltámasztani a maroknyi magyar közösségeket, gyülekezeteket. A görccsöket is oldani kell, a reményt is állandóan táplálni kell! A Mezőség lármafaként figyelmeztet!

Tófalvi Zoltán

Boldog embernek érzem magamat

Bányász Árpád kárpátaljai tanárral beszélget *Bagu Balázs*

Mindössze hat évet dolgoztunk együtt a Bányász Kézvárosi Középiskolában. Szeretettel és megbecsüléssel gondolok vissza kollégámra. Mi, fiatalok, felnéztünk rá. Szemében a gyerek volt a legnagyobb érték. 1996. április 17-én 86 éves korában Árpád bátyánk végleg itt hagyott bennünket. Ez a kis írás arra hivatott, hogy idézze a kort, Kárpátalja magyarságának megpróbáltatásait.

Hajdúböszörményben születtem 1910. január 8-án. Édesapám törvényszéki alkalmazott, asztalosmester volt. Szüleim Técsőn nőttek fel, szerették ezt a város. 1913-ban Máramaroszigetre költöztünk, mivel nagymamám súlyos beteg lett. Édesapám 1914-ben bevonult katonának. Már kezében volt a szabadságos levele, de 1915 júniusában Przemysl ostrománál, a gorlicei áttörésnél elesett. Édesanyám itt maradt három árvával: Árpád öt, István három, Zoltán egyéves volt. Nehéz szűk esztendőket kellett élni.

Técső Kárpátalja egyik legszebb települése. Gyermekkorom legszebb emlékei kötnek ide: itt jártam óvodába, református elemibe, majd polgárba. Tanulmányaimat azonban befolyásolta a történelem. Iskoláimat az Osztrák–Magyar Monarchiában kezdtem, majd a tanács hatalom alatt folytattam, jött a román megszállás. A cseh uralom alatt fejeztem be a középiskolát, az egyetemem pedig a szovjet éra alatt. A református általános iskolában nem volt kötelező a cseh nyelv tanulása. Utána polgárba íratott be édesanyám, osztályfőnököm rábeszélésére. Técsőn nem volt magyar polgári, igaz Kárpátalján sehol. Mindössze egy ruszin–magyar gimnázium volt Beregszászban. Nem volt rá tehetségünk, hogy itt tanuljak. Eleinte igen nehezen ment a tanulás, de később megtanultam a nyelvet, s jó tanuló lettem. Reménykedtünk, hogy megnyílik Técsőn a magyar polgári, de nem lett belőle semmi. Utána a Munkácsi Kereskedelmi Akadémiára iratkoztam be, amelyet 1931-ben fejeztem be.

Hogyan lettél tanító, hisz kereskedelmi pályára készültél?

Abban az időben ezen a pályán nem lehetett elhelyezkedni, gondolkodnom kellett valami másról. 1931 őszén behívtak katonának, a 107. tüzérezredhez Olmützbe. 1933-ban szereltem le, a szakmában elhelyezkedni most se tudtam. A csehek jelentős előrelépést tettek a kultúra területén: a legeldugottabb kis faluban is iskola nyílt. Az iskolák nyolc osztályosok lettek, keresték a pedagógusokat. 1933. február 20-án kezdtem meg segédtanítói működésemet Koszómezőn, a rahói járásban. A 6x5 méteres tanteremben, nyolc hosszú padosorban, az I–II–III. osztályt oktattam, hatvankét tanulóval. 1934. szeptemberében Ungváron a tanítóképzőben különbözeti vizsgát tettem, s megkaptam tanítói okleveletemet. A tanítóképző igazgatója Volosin Augustin volt, a későbbi államelnök.

1934. október 1-én kineveztek rendes tanítónak Tiszabogdányba, ahol 1939. április 12-ig dolgoztam. Gyönyörű vidék ez, én még láttam a Tiszán rohanó tutajokat. 1938-ban a csehek novemberben kivonultak Kárpátalja egy részéről, a nagyobb részt magyar lakta telepü-

lésekről. A ruszin lakta területen megalakult az önálló Kárpát–Ukrajna. Huszton voltak az újonnan szervezett minisztériumok. Szélsőséges ukrán nacionalista állam volt.

Hogyan alakult tovább a sorsod?

1939. április 12-én kineveztek Gyertyánligetre igazgatónak. Itt hat tanerős ruszin és négy tanerős magyar iskola volt. Ide neveztek ki Pozsony mellől Pruncvik Gizellát is, aki később a feleségem lett. Nagyon szerettem itt dolgozni.

1944. október 23-án felszólítottak bennünket, hogy hagyjuk el a községet, mert a front nagyon közel van. Két bőrönddel és az ottani erdőmérnökkel egy szekéren menekültünk Máramaroszigetre. A mérnök családjával tovább ment az ország belseje felé. Mi maradtunk. Minket is hívtak, hogy menjünk velük legalább Debrecenig. Mi azonban úgy döntöttünk Kárpátalján maradunk. Técsőn telepedtünk le, ideiglenesen.

Hogyan emlékszel vissza a „felszabandulásra”?

1944. október 28-án Kárpátalja sorsa eldőlt, elfoglalta a vörös hadsereg, s kezdtek úgy berendezkedni, hogy látszott nem „kapja vissza” ezt a területet Csehszlovákia. Családom számára nehéz napok voltak ezek, hisz az embereket gyűjtötték háromnapos munkára. Rólam úgy tudták nem vagyok otthon.

1944. november 26-án Munkácson összehívták a Népbizottságok I. Kongresszusát. A kongresszus határozatban kérte, hogy csatlakozni kíván a Szovjetunióhoz. Tudtommal egyetlen magyar képviselő sem volt ott. Ez a kongresszus megalakította a Kárpátontúli Ukrajna bábállamot (1944. november 26–1946. január 22.), melyet a történelem fel se jegyzett, mindössze tizennégy hónapig létezett. A kongresszus megalakította a Kárpátaljai Néptanácsot, melynek elnöke és egyben miniszterelnöke Turjanica Iván, helyettese Szova Péter. 1945. június 29-én megkötötték a cseh–szovjet államszerződést, s ezzel Kárpátalja sorsa megpecsételődött. A két parlament ratifikálta a szerződést. 1946. január 22-én SzSzSzK egyik területe lett.

Hogyan kerültél a beregszászi járásba?

Técső és környékén nem tudtam elhelyezkedni. Én még kaptam volna állást, de a feleségem nem tudott se oroszul, se ukránul. Így döntöttünk a beregszászi járás mellett, ott helyezkedtem el, ahol munkát kaptam. Igaz, ott se volt magyar iskola az 1944/1945-ös tanévben, de reméltük, hogy lesz. Hisz, azt mondták, hogy a szovjet hatalom demokratikus: meggyőződöttünk róla. 1945. márciusában Pochán Ferenc tanfelügyelő kinevezett a benei elemi iskola igazgatójának, az oktatás ukránul folyt. Magyar iskola egyáltalán nem volt Kárpátalján. Nálunk mindössze 15 gyerek volt, ebből kettő ruszin. Akarva-akaratlanul magyarul kellett velük beszélni. 1945. szeptemberében megnyíltak a magyar iskolák Kárpátalján, az ukrán iskolát Benében be kellett zárni. Nem volt leányálmom pedagógusnak lenni: terjesztettük a párt ideológiáját, államkölcönt szedtünk, a fiatalokat Donbászra toboroztuk, szerveztük a kolhozot. Mindezt akkor, amikor a kárpátaljai férfiak ezrei pusztultak el magyarként a szovjet munkatáborokban. Kettős nyomás alatt éltünk: felülről a párt, alulról a nép gyűlölete. 1951-ben átvezényelték a Kaszonyi Középsiskolába, igazgatóhelyettesnek. Innen „saját kérelmemre” távoztam.

Igen, erről én is tudok. De mi volt bűnötök?

Ennek a háttérben az 1956-os események álltak. A szovjet tankok kilenc napon keresztül vonultak Kaszonyban. A gyerekek és a felnőttek az eseményekről tudomást szereztek a rádióból. A felső tagozatosok erről beszélgettek a szünetekben. A faluban megjelent két plakát is, kézzel volt írva. A magyar forradalmat leverték. 1957-től kezdve az iskolában nyomozni kezdtek, nézegették a füzeteket, osztálykönyveket. Tanárokkal, diákokkal beszélgettek négy-szemközt. 1958. májusában megjelent az iskolában a járási elsőtitkár, a veszpeka főnök (belügyi osztályvezető), s komszomolgyűlést hívtak össze. Rájuk bizonyították, hogy a szovjet rendszer ellen szervezkedtek, beszéltek. Kizárták őket a komszomolból. Majd velünk beszélgettek, s megígérték, hogy az ügynek lesz folytatása. Lett is, augusztusban beidéztek a tanfelügyelőségre: Andics Benő matematikust, Tóth András magyartanárt, Horthy Sándor biológust és engemet. Hosszú huza-vona kezdődött. Nem akartam megírni a kérvényemet, hogy saját kérelmemre helyezzenek át. Végül Ungvárra is hívtak, s akkor volt a nyomás, hogy meg kellett tennem. Úgy gondolom bűnbakot kerestek, s én voltam az egyik. Hisz a párttag igazgatót nem büntethették meg, rajtam, párton kívülin verték el a part. 1956-ban

fejeztem be az Ungvári Állami Egyetemen a történelem szakot, még jó, hogy a magyar forradalom előtt, mert biztosan kizártak volna, de Bátyúban már nem taníthattam történelmet, matematikát tanítottam. Innen vonultam nyugdíjba.

Öt országban tanítottál úgy, hogy nem hagytad el Kárpátalját. Tégy összehasonlítást!

Igen, kilenc országban éltem: Osztrák–magyar Monarchia, Magyar Tanácsköztársaság, Románia, Csehszlovák Köztársaság, Kárpát–Ukrajna, Magyarország, Kárpátontúli Ukrajna, Szovjetunió, Ukrajna. Ebből négyben tanítottam, azaz ötben, ha a Kárpátontúli Ukrainát is annak számítjuk.

A Csehszlovák Köztársaságban kezdtem (1935–1938). Öt év alatt megismerkedtem a cseh oktatási rendszerrel. Sok új iskolát nyitottak, minden kis falunak iskolája volt. A tanítók jó fizetést kaptak, megbecsülték őket. Igaz, a magyarságot igyekeztek elnyomni: cseh iskolákat nyitottak a városokban, nem volt magyar polgári, szakiskola, csak egy ruszin–magyar gimnázium Beregszászban. A magyar történelmet nem tanították, történelmi nagyjainkról nem lehetett beszélni. A tanároknak hűségesküvet kellett tenniük, aki nem tette le, azt nem alkalmazták. 1938. november 1-től, 1939. március 15-ig a Kárpát–Ukrán Köztársaság tanítója voltam. Jól ismertem az államelnököt Augusztin Volosint. Szélsőséges ukrán nacionalista politikát folytattak. Reggel a tanítást az ukrán himnusszal kezdtük, amit mindenkinek énekelni kellett. Ekkor én Tiszabogdányban dolgoztam, ahová 1939. március 15-én bevonult a magyar hadsereg.

Magyarország tanítója voltam (1939. március 15–1944. október 23.) szintén öt évig. Gyertyánligeten voltam iskolaigazgató. Nem volt szabad szorgalmazni a ruszin gyerekek magyar iskolába való beiratkozását. Öt év alatt egyetlen ruszin gyerek se iratkozott be a magyar iskolába. A tanító feladata az volt, hogy erkölcsös, becsületes, hazáját szerető állampolgárokat neveljen. Kevés volt a magyarul tudó tanító, s így az osztályt tanító tanítók együtt tanultak a magyar gyerekekkel.

Rövid ideig voltam tanítója Kárpátontúli Ukrainának. Nem beszélhetünk önálló oktatási rendszerről. Igaz, egy évig ruszin nyelven oktattunk, olyan fele magyar fele ruszin iskola volt. Megkezdődött az átállás szovjet típusú oktatásra.

Leghosszabb ideig tartott működésem (1945–1970) a szovjet iskolában. Előnyét nem tudnám elsorolni, csak hátrányát: a történelem elferdítése, azt kellett tanítani, hogy a szovjet rendszer a legjobb. Burkoltan folyt az oroszosítás, csak internacionalizmusnak nevezték. A vallás teljes háttérbe szorult. A pedagógusok tekintélye nagyon alacsony szinten volt, hisz a falu vezetői az egy-két elemi járt tanácselnökök és párttitkárok parancsoltak, mi voltunk a párt előharcosai.

Az ukrán állam polgára 81 éves koromban lettem. Az új állam a területén lévő minden népnek egyenlőséget hirdet. Örülök, hogy a magyarságnak van érdekvédelmi szervezete: KMKSz (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, KMPsz (Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség.) Útcák, terek, falvak kapták vissza ősi nevüket. Nem tabu a magyar Himnusz, a magyar zászló. Megvalósult a vallásszabadság. Sajnos bánt az ultranacionalista jelenségek elharapódzása: magyar szobrok megrongálása, utcátáblák leverése, helységtáblák kidöntése. Úgy érzem ennek áldozata lett Kárpátalja önálló gazdasági övezete, a magyar autonómia.

Mit mondanál útravalóul?

Csak az legyen pedagógus, aki hivatásának tekinti, mert az itt élő magyarság jövője attól függ, milyen tanárok oktatják szeretettel, hagyományaink ápolására, történelmi múltunk megbecsülésére. Beléjük oltják-e a magyar szellemiséget. A tanár legyen példamutató, igazmondó, erkölcsös, szeresse a családját.

Legyen toleráns más nemzetek iránt, de szeresse és legyen büszke saját nemzetére, nemzetiségére.

Én boldog embernek érzem magamat. Sok szép emlékem fűződik a tanári pályámhoz. Nekem ünnep az a nap, ha volt tanítványom rám köszön.